

บทที่ 5

สำนวน คำพังเพย สุภาษิต

การสื่อสารโดยใช้ภาษาไทยไม่ว่าจะเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียน มักจะมีข้อความที่เรียกว่า สำนวน คำพังเพย และสุภาษิตปะปนอยู่เสมอ ทั้งนี้ เพราะการใช้สำนวน คำพังเพย และสุภาษิตช่วยให้เกิดผลดี คือ สื่อความให้เข้าใจได้ชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น โดยไม่ต้องกล่าวหรือเขียนด้วยถ้อยคำมากมายให้เยิ่นเย้อหรือมากความ

โดยทั่ว ๆ ไปมักจะเรียกรวม ๆ กันไปว่า สำนวน เพราะมีความหมายกว้าง หมายถึง ถ้อยคำที่เรียบเรียงขึ้นอย่างกะทัดรัด คมคาย คำพังเพย และสุภาษิตก็อยู่ในเกณฑ์ที่ใช้ถ้อยคำเรียบเรียงอย่างกะทัดรัด ใช้คำน้อยกินความหมายมาก ทั้งยังมีชั้นเชิงการเปรียบเทียบ สรุปลักษณะอย่างคมคาย แต่หากจะพิจารณาลงไปในรายละเอียดก็จะเห็นข้อแตกต่างปลีกย่อยอีก คือ คำพังเพย ได้แก่ คำกลาง ๆ ที่ตีความ สรุปเหตุการณ์ บุคลิก อารมณ์ สภาวะการณ์ ฯลฯ ให้เข้ากับเรื่อง เช่น ปากหวานกันเปรี้ยว มือถือสากปากถือศีล ปากว่าตาขยิบ ในขณะที่สำนวนนั้นให้ความหมายชัดเจนขึ้นในอีกลักษณะหนึ่ง เช่น ปากปลาร้า ปากหอยปากปู ปากไม่ลิ้นกลิ้งน้ำนม ส่วนสุภาษิต คือ ถ้อยคำที่เป็นคติ เป็นทั้งข้อติติง คำจูงใจ คือคำห้ามก็ได้ เช่น ปลาหมอตายเพราะปาก ตามใจปากลำบากท้อง พลิ้งปากเสียศีล พลิ้งตีนตกต้นไม้ เป็นต้น

สำนวน คำพังเพย และสุภาษิตนี้มีใช้มาเป็นเวลานาน จนเป็นเหตุให้บางสำนวนผิดไปตามเสียงที่ออกกันมาผิด ๆ เช่น ขนมนสมกับน้ำยา หรือขนมพอสสมกับน้ำยา หมายถึง ความพอดีกัน ความพอเหมาะ พอควร แต่เมื่อพูดกันนานเข้า ๆ กลับเลื่อนไปเป็น ขนมผสมน้ำยา ซึ่งหมายถึง ปะปนกัน ความหมายย่อมไม่ตรงความถูกต้อง หรือคำพังเพยที่ว่า ต่อหน้ามะพลับ หลังหลังตะโก หรือหัวมังกุท้ายมังกร ก็พูดเขียนเลื่อนไปตามความเข้าใจเอาเองโดยไม่พะวงถึงความหมายเดิมว่า ต่อหน้ามะพลับ หลังหลังมะไฟ หรือ หัวมังกู ท้ายมังกร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกรณีที่ใช้ล้อกันเช่น รักดีกินถั่ว รักชั่วกินเหล้า แทน รักดีห้ามจั่ว รักชั่วห้ามเสา หรือ รำไม่ดีหมูไม่กิน แทน รำไม่ดีโทษปี่โทษกลอง หรือ รู้ไว้ใช้ว่า ใส่บาแบ่งหาม ก็พูดเป็นเล่นว่า รู้ไว้ใช้ว่า

ใส่ป่าแบกตุ้ม การล้อเลียนด้วยการใช้สำนวน คำพังเพย และสุภาษิตที่เป็นไปในทำนองดั่งกล่าวแรก ๆ ก็เข้าใจกันว่าเป็นการกลายคำ เพราะต้องการล้อเลียน แต่ต่อ ๆ ไปก็น่าวิตกว่าจะไม่ทำให้คนรุ่นหลังรู้จักสิ่งที่ถูกต้องแต่เดิมได้

แบบฝึกหัดในเรื่องที่เกี่ยวกับ สำนวน คำพังเพย และสุภาษิต มีปรากฏในหนังสือ การใช้ภาษา บทที่ 4 หัวข้อ 4.4 เพื่อให้นักศึกษารู้จักเลือกใช้สำนวน คำพังเพย และสุภาษิตให้มีความหมายตรงกับเหตุการณ์ วิธีการ บุคลิกลักษณะหรืออุปนิสัยของคนต่าง ๆ

1. คนเราถ้ารักจะคบกันนาน ๆ ก็ต้องถือคติว่า รักยาวให้สั้น รักสั้นให้ต่อ (คือให้สั้นเรื่องที่จะทำลายมิตรภาพ หรือหากไม่ประสงค์จะถนอมน้ำใจกันก็ควรจะต้องความยาวสาว ความยี่ด)
2. คำถามนี้ง่ายมากเหมือน ปอกกล้วยเข้าปาก
3. เขารู้อะไรอยู่เต็มอก แต่พูดไม่ออกเหมือนน้ำท่วมปาก
4. เขาว่าคนอื่นไม่ดีทั้ง ๆ ที่ตัวเขาเองก็ไม่ดีเหมือนว่าแต่เขาอิเหนาเป็นเอง
5. ตั้งแต่เขาได้เป็นใหญ่เป็นโต เขาทำเหมือนคางคกขึ้นวอ หรือ วัวลิมติน หรือ กิ้งก่าได้ทอง
6. เขาชอบทำตามผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงฐานะของตนเอง อย่างนี้เรียกว่าเห็นช้างขี้ขี้ตามช้าง
7. ก่อนที่เหตุจะถูกกลามไปเราต้องตัดไฟแต่ต้นลม
8. เมื่อสิ้นอำนาจวาสนา ความผิดที่เคยทำไว้ก็ปรากฏขึ้นเหมือนน้ำลดตอผุด
9. เขาเป็นคนเฉย ๆ แต่มีอะไรดีหรือร้ายซ่อนอยู่เหมือนคนในฝัก
10. เขาทำดีแต่เพียงผิวเผินเหมือนผักชีโรยหน้า
11. เรื่องนี้หันกลับไปหาแนวเก่าเหมือน ถ้อยหลังเข้าคลอง
12. เขาชอบใช้วิธีน้ำเย็นเข้าลูบ เพราะถือว่า น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย
13. เขามีวิธีทำให้อีกฝ่ายหนึ่งไม่โกรธ เพราะใช้วิธี บัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น
14. เขาทำอะไรเกินวัย และเวลาอันสมควร อย่างนี้เรียกว่า พบไม้งาม เมื่อขวานบิน (หากเป็นการกระทำก่อนวัย และเวลาอันสมควร ย่อมเป็นขิงสุกก่อนห่าม)
15. พูดไปก็ไม่มีประโยชน์ นิ่งเสียดีกว่าเปรียบเหมือน พูดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง
16. เขาพูดจาไม่อยู่กับร่องกับรอย จะจับผิดก็ยาก เปรียบเหมือน มะกอกสามตะกร้าป่าไม่ดูก หรือ น้ำกลิ้งบนใบบอน
17. คุณชอบอย่างนี้ เธอชอบอย่างนั้น ผมชอบอย่างโน้น เหมือนโบราณว่า นานาจิตตํ หรือ ลางเนื้อชอบลางยา

18. เขามีพิษสงไม่แพ้พ่อเขาเลย เหมือน **ถูกไม้หล่นไม่ไกลต้น**
19. ความลับของพวกเรา^{รู้}ไปถึงหูศัตรูเสมอ ทำให้สงสัยว่า **เกลือเป็นหนอน หรือ หนอนบ่อนไส้**
20. เรื่องนี้เขาไม่ได้ประโยชน์อะไรเลย แต่กลับจะได้รับโทษเสียด้วยเหมือน **ทำคุณบูชาโทษ โปรดสัตว์ได้บาป**

นักศึกษาจะสังเกตได้ว่า **สำนวน คำพังเพย และสุภาษิต** เป็นการสื่อความให้แจ่มแจ้งขึ้น โดยเปรียบกับธรรมชาติ และพฤติกรรมรอบ ๆ ตัว มีทั้งที่ความสอดคล้องกัน หรือความตรงกันข้ามกัน เช่น **ปิดทองหลังพระ** ย่อมเป็นพฤติกรรมที่ตรงกันข้ามกับ**ผักชีโรยหน้า** หรือ **สุภาษิต** ที่ดูจะตรงกันข้ามกัน แต่จะได้ผลดีต้องเลือกใช้ให้เหมาะกับเหตุการณ์ เช่น **ช้า ๆ ได้พร้าสองเล่มงาม** หรือนำขึ้นให้รีบตัก เป็นต้น

สำนวน คำพังเพย และสุภาษิต ในภาษาไทยมีอยู่มาก นักศึกษายังดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 เมื่อเปิดคำใด นักศึกษาจะได้พบทั้ง **สำนวน คำพังเพย และสุภาษิต** ที่ขึ้นต้นด้วยคำนั้น เช่น **ผี** ในหน้า 551 ทั้งคำมูลผี คำประสม ผีบุญ ผีเสื้อ ผีเสื้อน้ำ ผีเสื้อยักษ์ ผีถ้วยแก้ว ผีดิบ **สำนวน**ผีไม่มีศาล คำพังเพย ผีเข้าด้ามพลอย ผีเข้ามือออก ผีถึงป่าช้า ผีบ้านไม่ตี ผีป่าก็พลอย และผีเรือนไม่ตี ผีป่าก็พลอย เป็นต้น แต่ในพจนานุกรมใช้เรียกรวม ๆ กันว่า **สำนวน** มิได้แยกรายละเอียดว่าเป็นประเภท คำพังเพย หรือ **สุภาษิต** แต่นักศึกษาย่อมมีความรู้ ความเข้าใจ ตั้งแต่ต้นบทนี้ที่จะจำแนกได้เองอยู่แล้ว